

IRODALMI SZEMLE.

A XIX-ik század alapjai.

Chamberlain: Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts. III. Bd
München (Bruckmann) 1899. 651—1031 lap. Ára 6 márka.

Az előző 2 kötetet folyóiratunk múlt évi folyamában ismertettük. Jelen kötetünk „a germánokat, mint az új kultura megteremtőit“ tárgyalja. Ez a gondolat különben az egész műnek az alapeszméje. A befejező kötetben, a melyet várva várunk, magát a a XIX-ik századnak germán kulturáját fogja pozitív alapjaiban fölépíteni.

Nézzük csak egyenként a testes 3-ik kötet főbb fejezeteit

Mingyárt az 1. fejezet a germán népszellemnek az államért való küzdelmeit ismerteti a XIII-ik század óta. E küzdelem az államért „a római universalismusnak a germán nationalismussal való küzdelmével“ azonos. A keresztény római császárságnak s a pápaságnak essentiája az egyetemes világuralom, „mely universális imperinmnak célja a menyország, a pokol s a föld feletti uralom.“ Ez a rendszer maig is a pápaság rendszere, Aquinói Tamás annak a philosophusa, VII. Gergely, VIII. Bonifác s IX. Pius azt hittörvénynyé emelte, s a vatikáni zsinat absolutismusa 1870-ben azt végleg szentesítette. (A protestantismus Aquinói Tamása szerzőnk szerint Hegel s a zsidóságé Spinoza). E rettenetes világtörténeti küzdelemben fejlődött ki a germán kultura, mely „a munkának, a fájdalomnak s a vallásos hitnek a gyümölcse.“ Maig is legveszedelmesebb ellenségei a jезsuiták, ép azért hamisítják meg lépten-nyomon a történetet. s ócsárolják történeti nagyjainkat.

Majd a további fejezetekben „az új világnézet keletkezésének történetét“ ismerteti, s e téren a germánokat tartja „az új világ megteremtőinek és megalkotóinak“. Itt, szerintünk is helyesen, éles bírálatot gyakorol „az emberiség“ s a „renaissance“ kollektiv fogalmára, mint a melyekkel a kultura históriai kifejlődésének megértében mire sem mehetünk.

Hogy a germánok kulturalkotó művét a maga egészében feltűnethesse, Goethe nyomán helyes „megkülönböztetésre es összekapcsolásra“ tanít meg bennünket. Ez alapon úgy találja, hogy a germán

népéletnek összes jelenségei 3 nagy séma alá foglalhatók, ú. m.: a tudás, a civilizáció s a kultúra. A tudás alkotó részei egyenként: a fölfedezés s a tudomány; a civilizációé: az ipar, a gazdaság, a politika s az egyház; s végül a kulturáé: a világnézet (a vallást és erkölcsiséget is ide értve) s a művészet. A kulturélet e jelenségeit ismerteti azután a következőkben egyenként:

Első a „fölfedezés“ Marco Polo-tól Galvani-ig. Erre veleszületett tehetsége van a germán embernek. Eszköze a természet megfigyelése és feldolgozása, vagyis a szellem uralma a természet fölött. „Kezdeményezése, fantáziája és ideáljai csak a germán embernek vannak“. A természet nekünk tanítómesterünk, csak meg kell azt szólaltatnunk. E téren gyengének bizonyult a zsidó, a hellén s a görög kultúra egyaránt.

A második jelenség a Bacon-tól Lavoisierig terjedő „tudomány“. Eszköze „a módszeres megfigyelés“, mert csak az termékenyíti meg a fantáziát. Minden valódi tudomány természettudomány. Annak beható megfigyelése a germán tudománynak a lelkiismerete. A hellén bölcsesség körnek, a germán tudomány ellipsisnek mondható. Respektus a természet iránt s bátorság a módszeres eszközök alkalmazásában jellemzik a germán tudományt. A teremtő genie különösen a természet módszeres megfigyelése terén észlelhető.

A harmadik jelenség a papiros meghonosításától Watt gőzgépéig terjedő „industria“. A germán industriát az „autonómia“ jellemzi. A papirost a germánok tették a modern világ közkinésévé. A keletiek mit sem tudtak azzal kezdeni. A germán kultúra e téren is úttörőnek bizonyult.

A negyedik jelenség a lombard városok szövetségétől Owen Róbertig terjedő „gazdaság“. Itt közelebről ismerteti a kooperáció s a monopolium, a czéhek s a kapitálisták, a földművelő s a nagybirtokos, a syndikátus és a szociálizmus közötti viszonyt s különös részletességgel a modern gépet. A monopolium és a kooperáció a mai modern gazdasági életnek az ellentétes sarkai. Azoknak küzdelmei jellemzik a históriát a czéhrendszerrel kezdve föl a szociálizmusig. Eszközük a gép, a melynek ma rabjai vagyunk. Gazdasági haladásunk jövője a germánok individuális teremtő népjellege által van feltételezve.

Az ötödik jelenség „a politika és az egyház“. Terjed a gyónás kényszerétől 1215-től a francia forradalomig. E fejezet egyike a legalaposabb és legtanulságosabbaknak. Jézus Krisztusban jelent meg „az abszolút vallásos genie“ az emberiségnek, de a germán hallotta s értette meg legjobban „az égi szózatot“. A reformáció „Európa politikai fejlődésének központja 1200—1800 ig“, s „Luther első sorban politikai hősnek“ mondható. A reformációnak nemzetpolitikai jellege a világi hatalomnak a római-egyházitól való függetlenítésében keresendő, míg a „következetes pápisták s azok ideáljai: a jezsuiták rossz hazafiak“. Luther „gyenge oldala a theologia“, de „mint politikus sarkpontja a világtörténelemnek“. Ebben látta Goethe is Luther jelentőségét. Luther óta a római világhatalom megtörése állandó feladata a germán politikának.

A hatodik jelenség az Assisi Ferenctől Kantig terjedő „világnézet és vallás“. A germán népszellem itt is alkotónak bizonyult. Egy Bacon, egy Leonardo, egy Bruno, egy Kant és Goethe vallásos jellemek, de azért szerzőnk mégis fájdalommal konstatálja, hogy „egy saját gyökereiből fakadó s sajátos jellegének megfelelő vallásnak hiányában látja a germán nép Achilles sarkát a jövőben“. A reformáció műve tehát félúton megmaradt, s újabb reformációra van sürgősen szüksége. Itt mesterileg jellemzi szerző a germán népszellem világánál tekintve, az „igaztalan scholastikát“, a „mystikát“, a „humanistákat“ s a „természetphilosophusokat“. A fejezet végén pedig találóan jellemzi Kantot, mint mechanikust, mint gondolkodót s mint erkölestanárt, ki a maga személyében az egész germánt egyesítette, „ki következetesen eltávolította a maga világnézetéből a római abszolutizmust, a dogmatizmust s a zsidóságot“, s így „Luther műve legvalószínűbb folytatójának“ mondható. Az is tanulságos részlete e szép fejezetnek, a melyben szembeállítja a scholasztikánál „a hűtlenné lett“ Aquinoi Tamást Duns Scotus-sal s a germán népszellemet a rómaival. Új szempontokat és irányelveket nyer itt az olvasó a középkori bölcelet tanulmányozásához. E kérdéseknél a bölcelet-történet eddigi gazdag irodalmával szemben *Deussen* „Allg. Geschichte der Philosophie“ művét ajánlja, mint a mely legjobban tud szakítani az eddigi sablonszerű felosztásokkal a filozófiai tankönyvek irodalmában. Kár, hogy szerző sok helyütt túloz. Így p. o. a midőn Cartesius „Cogito ergo sum“-ját egyszerűen „ostobának“ mondja (909. l.), vagy a Kant utáni bölceletet, p. o. a Fichte-ét „hanyatlás“-nak deklarálja.

Szerzőnk szerint „a valódi tudomány a természettudomány“, a természet legméltóbb magyarázója pedig „a művészet“. Időrendileg Giatto-tól Goethe-ig terjed. A művészet terén „esztelen tévedések“ honosodtak meg az irodalomban. Legjobb definícióját Kant adta, a midőn azt „a genialitás művészetének“ mondta. Eredetiség és természetiség a teremtő lángelme jellemző sajátása, míg a művészet forrása a poézis. De a természet mellett a legbensőbb viszonyba lép a művészet a vallással is. Példa rá Leonardo da Vinci a maga benső tapasztalatai mély vallásssóságával s a „dogma iránti gyűlöletével“. Mert hát a germán embernek „nem történeti vagy kronológiai magyarázat, hanem benső tapasztalás a vallás“. A művészet formája „a tér és az idő idealitása“ s „a szabadságfogalom realitása“. Különös részletességgel foglalkozik itt a szerző a művészetnek a költészettel való benső rokonságával, mely téren hasonlóan, mint Shakespeare és Bethoven igazolja, a germán népszellemé az alkotó erő. A magyar népzénéről adott jellemzése is megállhat, a melynek „feltétlen zenészeti genialitást“ tulajdonít a mi cigányainknál.

Műve végén összefoglalja fejtegetéseinek „eredményeit“. A germán kultúra primátusát „a fölfedezés s az átalakítás iránti ösztöne“

jellemzi; „a germán fölfedezés, genialitás s a civilizáció forrása pedig a természet“, a melynek viszont „legméltóbb magyarázója a művészet“.

A valóban eredeti, tanúságos, de azért túlzásoktól sem ment művet mind a három kötethez egy rendkívül gazdag, alapos és kimerítő „index“ (1005—1031. lap) zárja be, mely nagyon megkönnyíti annak kezelését és használatát. Kíváncsian várjuk szerző művének magával a XIX-ik századdal foglalkozó befejező 4-ik kötetét. Ez lesz tudomásunk szerint legméltóbb társa *Heim Lajos* berni tanár „An der Wende des Jahrhunderts“ cz. jeles művének.

Dr. Szlávik Mátyás.

Révész Imre munkái a Pátens korából (1859—1860).

Sajtó alá rendezte Révész Kálmán. Budapest, Hornyánszky Viktor nyomdája. 1900. Ára 3 kor. 237 nagy 8 rét lap.

A M. Prot. Irodalmi Társaság, miként tavalyi kiadványával (Sámuel Aladár: Bod Péter élete és művei) nemzeti irodalmunk egy érdemes munkásának élettörténetéhez, úgy folyó évi, főntézimzett monographiájával hazánk legújabbkori történetének egy nagyon fontos mozzanatához szolgáltatott becses adalékokat, illetőleg okmányokat. Tíz évi dermedtség után, az 1859. szept. 1-i császári nyílt parancsesal — pátens — megtámadott prot. egyházi szabadság védelme keltette először életre a nemzetet; tíz évi *passiv* ellenállás után az autonomiájában sőt lételeben fenyegetett két protestáns egyház indította meg az absolut uralom ellen az *activ* ellenállást is. E harc nem volt csupán a fenyegetett egyházak küzdelme, — a nemzet jobbjai felekezeti különbség nélkül részt vettek abban, az elfojtott nemzeti élet minden ereje oda áradt, ott lüktetett abban, Deák Ferencz csak úgy érdeklődött iránta, mint Lonovics érsek. De nem is volt az csupán a megtámadott felekezetek ügye. Midőn a két protestáns egyház s legnagyobb közjogi tudósuk, Révész Imre, az egyház szabadságát biztosító alaptörvényeket: a bécsi linzi békekötést s az 1791. XXVI. t.-cikket védelmezte, — egyúttal az egész ország szabadságát is védelmezte, hiszen a protestáns egyházak s a nemzeti alkotmány szabadsága az elmúlt századokban mindig közös ügy volt, s nemzeti szabadságunk, függetlenségünk palladiumát ugyanazon békekötések és törvények képezik, a melyek a prot. egyházakét. Tíz évi leigázás után a pátens elleni harcban merészelt először a *jog*, a *törvény* szavát hallatni! s nem hiába, mert a pátent 1860. május 15-én csakugyan visszavonták. Hogy az ellene vívott diadalmas harcnak jelentékeny része volt az 1860. őzén bekövetkezett változásban, — mindnyájan tudjuk.

E nevezetes küzdelem legnagyobb szerepet vitt okmányait közli előttünk fekvő kötetében a M. Prot. Irod. Társaság. Szerzőjük, az ellenállás fővezére: Révész Imre, debreczeni lelkész, kiváló egyháztör-